

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Книжки-ювіляри — 2022

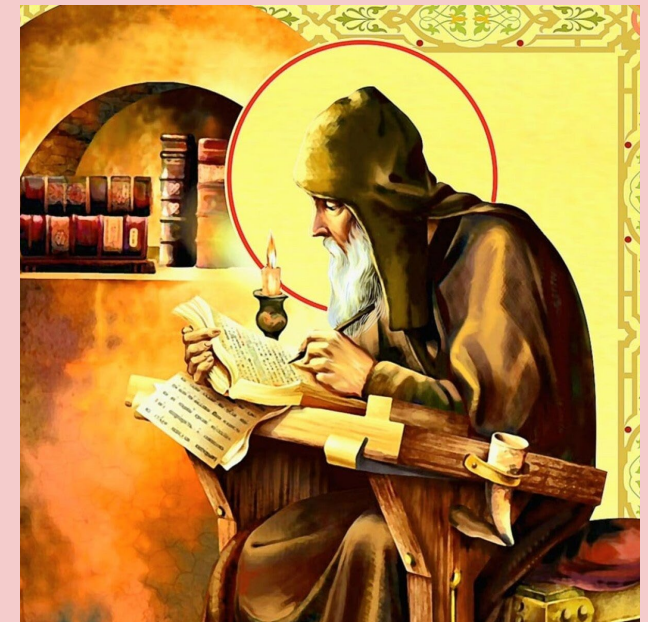
Іван Котляревський Енеїда

*До Дня української писемності та мови
і 180-річчя першого повного видання твору*

Історична довідка про День української писемності та мови

День української писемності та мови — свято встановлено 9 листопада 1997 року Указом Президента України «Про День української писемності та мови» задля вшанування пам'яті Преподобного Нестора-Літописця».

Нестор-Літописець (1056–1114) — монах Києво-Печерської лаври, автор найдавнішого літопису України, укладеного на початку 12-го століття — «Повість минулих літ», що є головним джерелом вивчення стародавньої історії України. Дослідники вважають, що саме з преподобного Нестора-літописця і починається писемна українська мова.

«Велика бо користь буває людині од учення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на путь покаяння, і мудрість бо, і стриманість здобуваємо ми із словес книжних, бо се є ріки, що напоюють всесвіт увесь. Се є джерела мудрості, бо є у книгах незмірна глибина. Ними бо в печалі ми втішаємось, вони є уздою стриманості.»

(Нестор Літописець «Повість минулих літ»)

Сучасна літературна українська мова сформувалась у 18 столітті.

Першим твором, написаним нею, вважається твір
І. П. Котляревського **“Енеїда”** — масштабна пам’ятка українського
письменства, укладена розмовною українською мовою.

Над книжкою твоєї
“Енеїди” нащадок схилить
радісно чоло.
В. Сосюра

Історія написання твору

Вважається, що Іван Котляревський розпочав роботу над Енеїдою у 1794 році, будучи 29-річним прапорщиком у війську Російської Імперії.

Поема написана в добу становлення романтизму і націоналізму в Європі, на тлі ностальгії частини української еліти за козацькою державою, ліквідованою Росією в 1775–1786 роках.

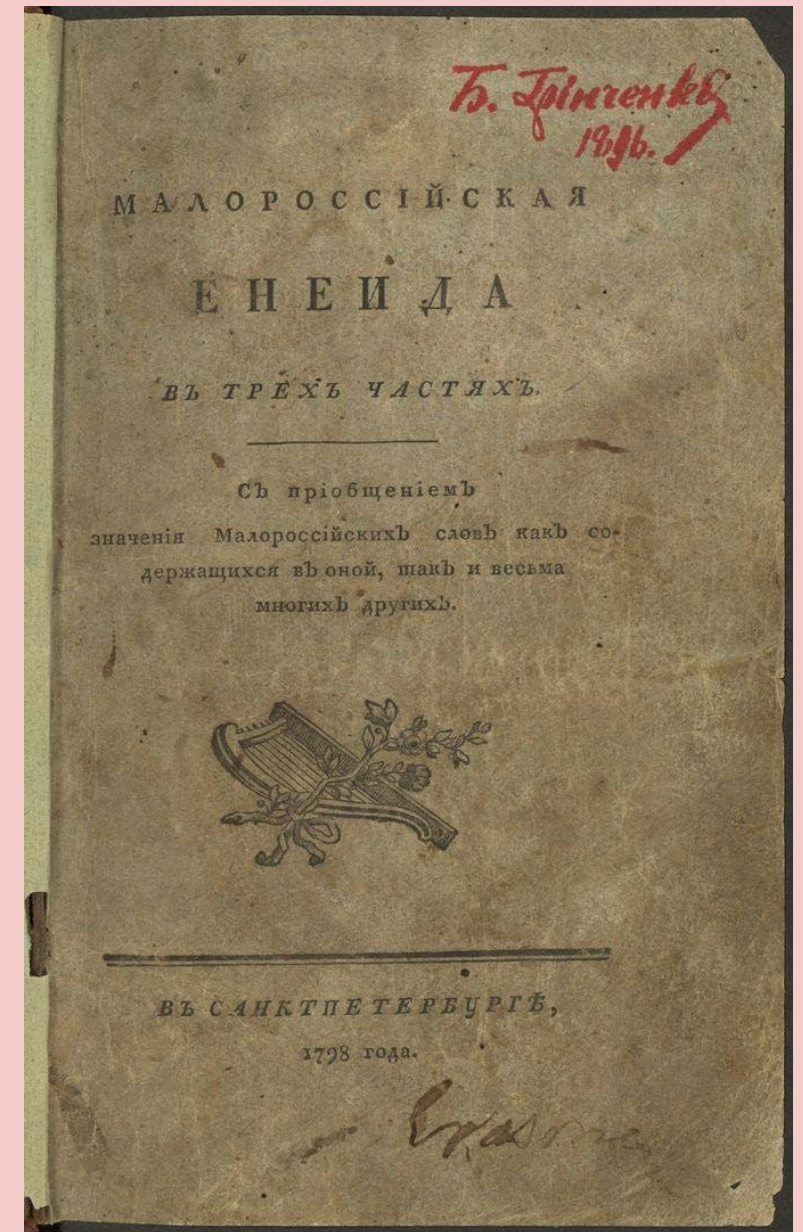

«Зруйнування Січі», С. Чайка, 2001 р.

У 1798 році в Санкт-Петербурзі, без відома та згоди самого Котляревського, було вперше надруковано I–III частини «Енеїди» зусиллями багатого конотопського поміщика **Максима Парпури** та за редакцією **Йосипа Каменецького**.

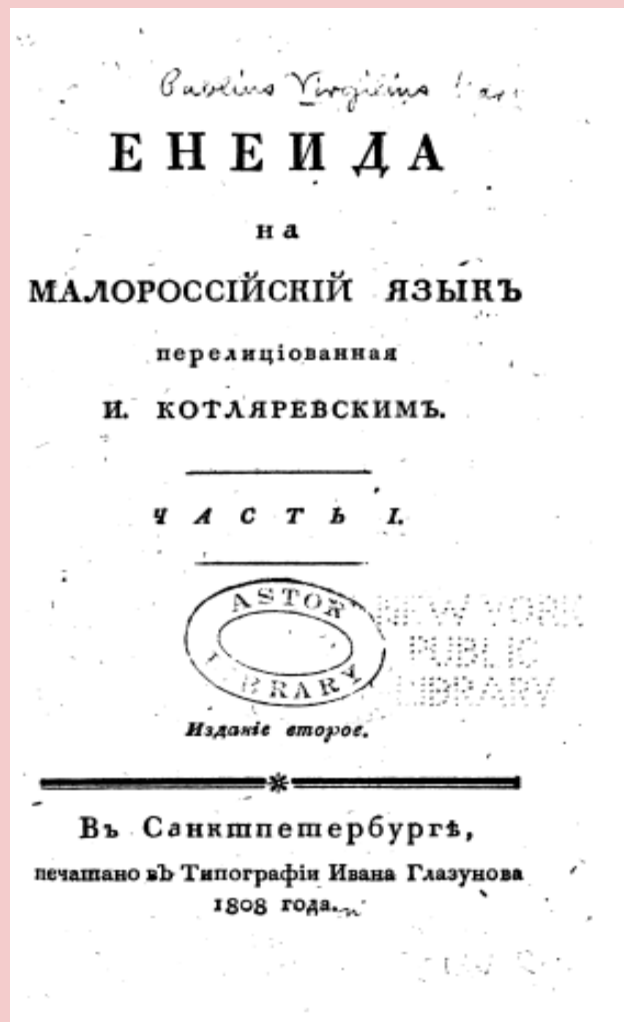
Парпура опублікував ці перші три частини поеми без коректорської правки, з помилками. Книга вийшла під заголовком «Енеида на малороссийский язык перелицованная И. Котляревским», орієнтувалася на російського читача і тому наприкінці містила українсько-російський словник, у якому надавалося тлумачення слів так званого «малоросійського нарѣчія» для російськомовних читачів.

Цей українсько-російський словник вийшов під назвою «Собрание малороссийских слов, содержащихся в „Енеиде“, и сверх того еще многих иных, издревле вошедших в малороссийское наречие с других языков или и коренных российских, но неупотребительных». Словник містив 972 слова і став основою для подальших коментарів «Енеїди».

Друге неповне видання «Енеїди» (також лише I–III частин) побачило світ **1808 року**. Його опублікували в типографії Івана Глазунова в Санкт-Петербурзі на основі видання **1798 року**. Текст поеми і словник було скопійовано з помилками і вийшло без відома і згоди Котляревського.

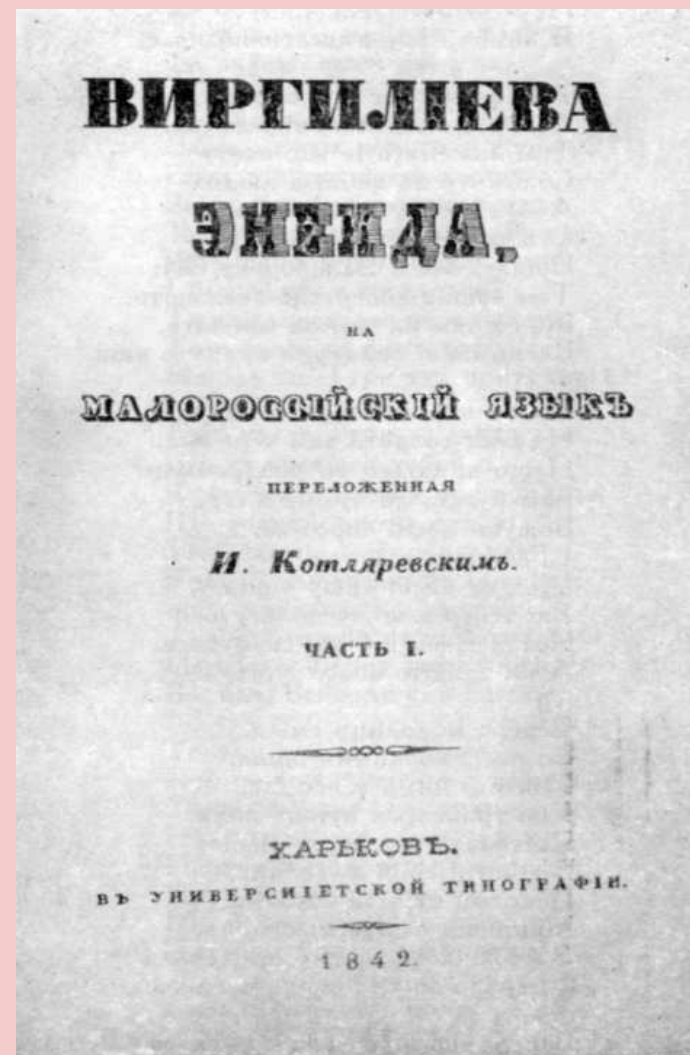
1809 року, за фінансової підтримки *Семена Кочубея*, Іван Котляревський закінчив написання четвертої частини «Енеїди» і видав її разом із попередніми трьома окремою книжкою: «*Вергилиева Энеида на малороссийский язык переложенная И. Котляревским. Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий, Санктпетербург, в медицинской типографии*».

1821 року Котляревський закінчив написання п'ятої частини «Енеїди», а 1822 року — шостої. Письменник також склав новий українсько-російський словник до «Енеїди» на 1547 слів на базі першого словника з видання 1798 року.

У 1822–1823 роках у журналі «Соревнователь просвещения и благотворения» (ч. 17, кн. 1; ч. 24, кн. 11) надруковано два уривки з п'ятої частини «Енеїди»; уривок з шостої частини опубліковано у Харківському альманасі «Утренняя звезда» (1833, кн. 2).

З біографічних нарисів про Котляревського відомо, що він працював над «Енеїдою» до кінця життя. Незадовго до смерті автор продав рукопис харків'янинові О. А. Волохінову, який видав його завершений твір у шести частинах 1842 року.

І. П. Котляревський — автор поеми «Енеїда»

Іва́н Петро́вич Котляре́вський (1769–1838) — полтавський письменник, військовий, класик нової української літератури, громадський діяч.

В умовах занепаду всіх різновидів староукраїнської писемної мови, поема «Енеїда», п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», написані на основі живого усного мовлення народу, започаткували новий етап формування літературної мови.

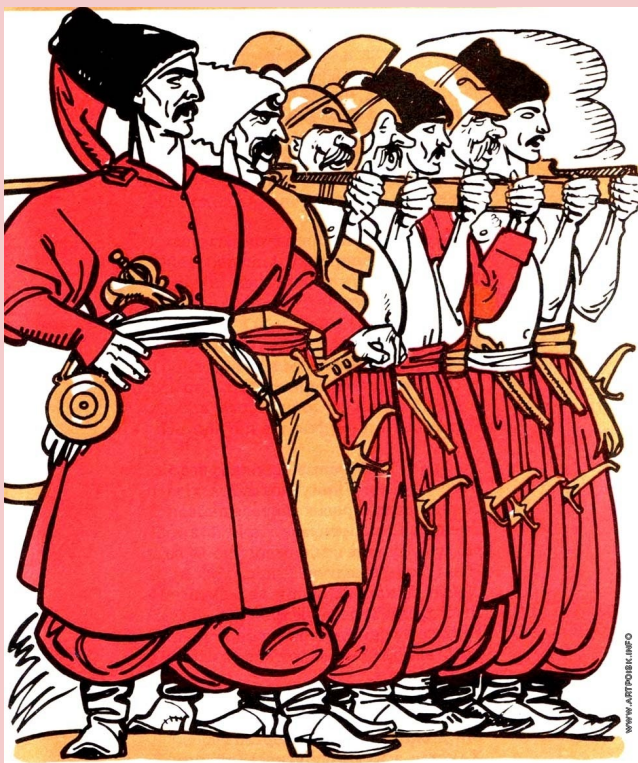
Микола Зеров у своїй книзі *«Нове українське письменство: Історичний нарис»* (1960 р.) зазначає, що творчість цього письменника найкраще з'ясовується з погляду психології читача: *«Котляревський не належав до письменників з покликання, для яких все життя полягає в їх літературній праці; непереможна потреба ділитися своїми думками з широким світом не була йому відома, принаймні в тій мірі, як її знали Шевченко, Франко, Леся Українка... Котляревський писав помалу, в хвилини відпочинку од службових та товариських обов'язків, писав для розваги, не надаючи своїй праці якогось більшого значення, не поспішаючи з друком, задоволений аудиторією кількох приятелів та знайомих.»*

«Енеїда» Вергілія — епічна поема, написана між 29 та 19 р. до н. е., що складається з 12-ти книг, які використовують легенди й міфи, котрі побутували за життя Вергілія, поряд з алюзіями на римську історію.

Взявши за основу сюжетну канву однойменної поеми Вергілія, Котляревський в традиціях давнього українського бурлеску створив свій оригінальний художній твір. У поемі автор відтворив різні сторони життя українського суспільства у другій половині 18 століття. Національне забарвлення і співчуття до долі простого народу зумовили великий успіх «Енеїди» серед сучасників.

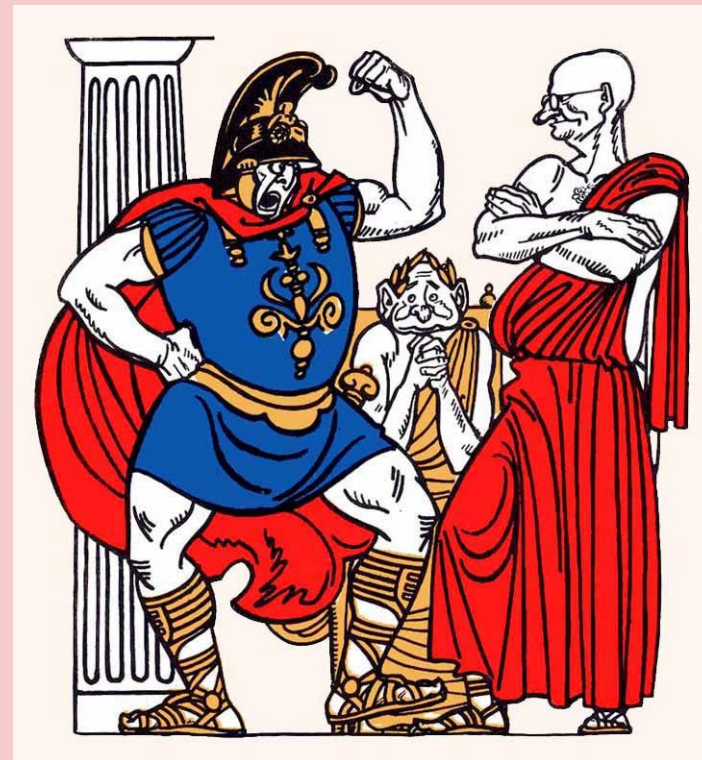
Усі образи поеми можна поділити на три великі групи. *Перша* — це Еней і троянці. У цих образах І. Котляревський змалював українських козаків-запорожців з їх хоробрістю, веселими звичаями, завзяттям.

Другу групу дійових осіб складають боги. В образах Зевса, Юнони, Венери, Нептуна, Еола, Плутона та інших змальовано феодально-поміщицьку верхівку з усіма її негативними рисами.

Третя група — це всі земні герої, царі. У цих образах письменник зобразив українських поміщиків-феодалів, їх взаємини і побут.

Специфіка поеми «Енеїда»

Мова →

Відхід від старокнижної мови — твір написаний народною мовою. Автор вдається до фразеологізмів, нагромадження синонімів, жаргонізмів, народно-поетичних порівнянь. У поемі названі українські імена, згадуються назви міст тощо. Автор використовує макаронічну мову; вживає рідкісні чи й вигадані слова «під старовину» (наприклад *джерегелі*).

Фольклор →

У творі органічно вжиті народні прислів'я, приказки, пісні. На щиті Енея Вулкан викував героїв українських казок (*Телесика, Котигорошка, Івана-Царевича, змію, Жеретію*). Царю Латину троянці дарують «*килим-самольот*», *скатерть-самобранку, сап'янці-самоходи*.

Вірування →

Відгомін язичницьких вірувань предків: Еней перед подорожжю на той світ приносить жертву: ламає гілку з *чарівної яблуні* (прообраз дерева життя); троянці зустрічаються з *мавками*; у творі описані ворожіння і знахарство.

Обряди, традиції

Троянці ходять у гості з хлібом-сіллю; беруть участь у поминках, весіллях, родинних; бувають на вечорницях і досвітках, б'ються за правилами козацького штурхобочного бою.

Природа, тварини

У поемі змальовано багатство і оригінальність української природи: рослини, дерева, кущі (*папороть, васильки, петрів батіг, конвалія, терен, шипшина, липа, дуб, сосна*); тварини дикі і свійські (*вовк, ведмідь, тхір, заєць*).

Їжа, напої

Відтворення традиційної української кухні: страв (*свиняча голова з хріном, локшина, куліш, каша, пиріжки, ковбаса, борщ*) і напоїв (*горілка, пиво, слив'янка, узвар*).

Музика, танці

Герої твору грають на *бандурі, сопілці, скрипці, кобзі* — найпопулярніших в Україні музичних інструментах; співають *пісні про козаків*; танцюють *горлицю, санжарівку*.

Одяг →

Точне зображення деталей чоловічого (сорочка, каптан з китайки, шапка, пояс з каламайки, бриль, постолі, свита) і жіночого (кораблик, кунтуш, запаска, червоні чоботи) одягу. Зображуючи український костюм, автор захоплюється його естетичністю, зручністю, підкреслює народний смак.

Історія →

Запорізька Січ, гетьмани Сагайдачний і Дорошенко, битви під Полтавою і Бендерами, і ще віддаленіша монголо-татарська навала — автор стверджує неперервність національної історії від княжих часів до його сучасності.

Ремесло →

У творі названі професії, поширені в українському суспільстві: чумак, поромщик, канцелярист, суддя, піп, купець, шинкар, швець, кравець, коваль, косар, військовий. Автор змальовує предмети домашнього вжитку, хатній інтер'єр, вони свідчать про майстерність українця у всякому ремеслі.

Короткий зміст твору “Енеїда”

- **Частина I.** Початок подорожі Енея. Гостювання в Дідони. Буря на морі. Відвідини Енея із Сівіллою.
- **Частина II.** У Сіцилії. Поминки по батькові Енея Анхізу. Пожежа (горить троянський флот).
- **Частина III.** На землі Кумській. Зустріч Енея із Сівіллою, вони подорожують на той світ (опис пекла, раю). Зустріч із батьком Анхізом.
- **Частина IV.** У Латинській землі. Вивчення троянцями латинської граматики. Обмін подарунками Енея із царем Латином. Підготовка до війни, її початок.
- **Частина V.** Війна між троянцями і рутульцями. Героїчний подвиг Ниса та Евріала.
- **Частина VI.** Продовження війни. Поєдинок Турна з Енеєм. Перемога Енея.

Художник ілюстрацій до «Енеїди»

Найпопулярнішою версією «Енеїди» стала та, яку проілюстрував *Анатолій Базилевич* у 1967-у році. Книга вийшла друком 1968-го року у видавництві «Дніпро». Перевидавалася 17 разів.

Анатолій Базилевич за свою творчу кар'єру проілюстрував багато творів української та зарубіжної літератури, але саме «Енеїда» стала вершиною творчості художника. За цю роботу він отримав звання «Заслужений діяч мистецтв УРСР».

Оцінка твору «Енеїда» українськими письменниками й літературознавцями

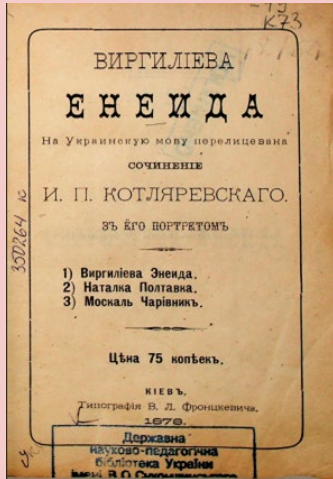
- Творчість Котляревського високо цінував *Тарас Шевченко*. Поет в 1838 році написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському», в якому підносив Котляревського як національного співця та прославляв як творця безсмертної «Енеїди».
- *Іван Франко*, маючи на увазі стан української культури 18 століття, з Енеєм порівняв самого Івана Котляревського, котрий «з великого пожару України найбільшу спас народну святість — слово».
- Однак вже *Пантелеймон Куліш* мав суворіший погляд на творчість та громадську поставу Котляревського. Куліш звинувачував свого колегу по перу в догоджанні високим чиновникам російської колоніальної адміністрації — князю Куракіну, князю Рєпніну тощо.

- *Михайло Коцюбинський*, характеризуючи роль Котляревського в розвитку української культури, підкреслив, що «занедбане й закинуте під сільську стріху слово, мов фенікс з попелу, воскресло знову... і голосно залунало по широких світах» із його творів.
- *Микола Жулинський* робить таке порівняння: «Його мета (...) полягає у відродженні колишньої слави слов'янської Трої — Києва, зруйнованої духовно-релігійної столиці християнства, у відновленні втраченої батьківщини».
- «Гідність та достоїнство, патріотизм і націоналізм — ось що перш за все вирізняє твори Вергілія та Котляревського й споріднює їх та їхніх авторів. Чинники моральні, духовні, нетлінні. Чи не тому «живими» до сьогоденішнього дня залишились тільки два Енея — класичний Вергіліїв та український Котляревського?», — зазначає *Євген Зарудний*.

Переклад «Енеїди» І. Котляревського іншими мовами

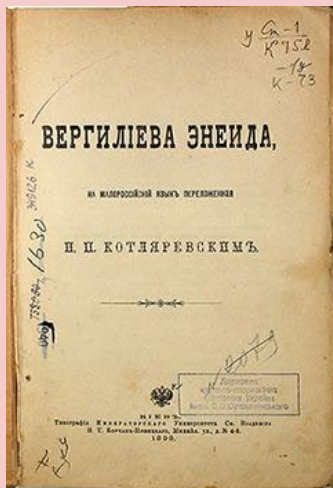
- **англійською** — (в Торонто) *Богдан Мельник* у 2004-му;
- **польською** — (у Варшаві) *Єржи Плешнарович* у 1976-му і (у Любліні) *Петро Куприш* у 2013-му; у 2005-му у Львові перевидали окремі частини поеми польською *Єржи Єджеевич*, *Флоріан Неуважний* і *Єржи Загорський*;
- **грузинською** — *Аміран Асанідзе* у 2011-му (раніше друкувався також журнальний варіант цього перекладу);
- **чеською мовою** переклад здійснили *Марія Марчанова*, *Зденка Ганузова* і *Ян Туречек-Ізерський* у 1955 році;
- **болгарською** — *Кирило Кадійський* у 1987-му;
- **румунською** — *Аурел та Іоан Ковачі* у 2001-му;
- **німецькою** — (у Відні) *Остан Грицай* у 1915-му та *Ірена Качанюк-Спіч* і *Леонід Рудницький* (у Мюнхені) в 2003-му;
- **мовою есперанто** — *Геннадій Турков* (перекладено лише перші 3 частини) та ін. мовами.

«Енеїда» у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Виргиліева Енеида, на українську мову перелицьована : сочиненіє И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ. – Кієвъ : Тип. В. Л. Францевича, 1878. – 408 с.

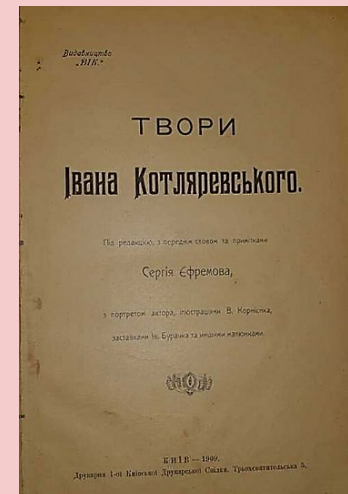
Собраніє сочиненій на малоросійському языкѣ / И. П. Котляревскій – Москва : Тип. Вильде, 1897. – 432 с.

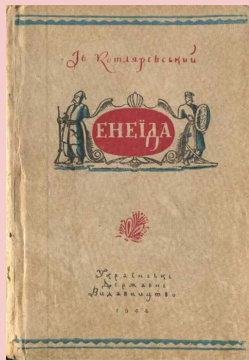

Вергиліева Энеида, на малоросійській язык переложенная И. П. Котляревским. – Кієвъ : Тип. Императорского университета Св. Владимира Н.Т. Корчак-Новицкого, 1898. – 146 с.

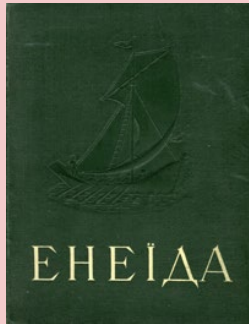

Твори Івана Котляревського : з портретом автора, ілюстраціями В. Корнієнка, заставками Ів. Бурачка та іншими малюнками / під редакцією, з переднім словом та примітками Сергія Єфремова. – Київ : Вік (Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки), 1909. – 296 с.: іл.

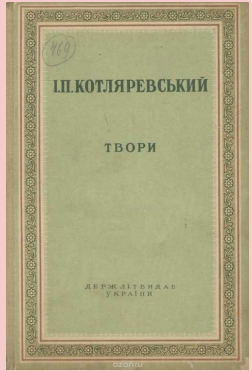

Енеїда / І. Котляревський – [Київ] : Українське державне вид-во, 1944. – 264 с.: іл.

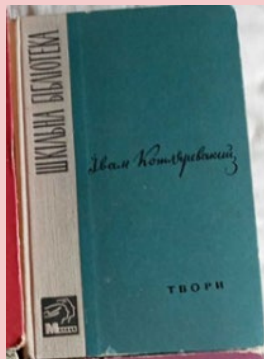
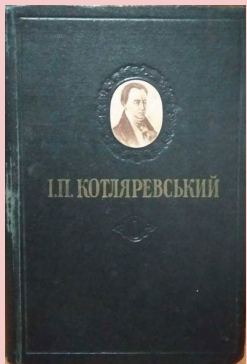

Твори / І. П. Котляревський – Київ : Держлітвидав України, 1948. – 216 с.

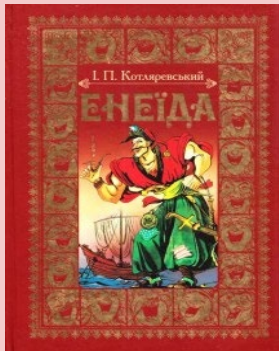
Енеїда / І. П. Котляревський – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1948. – 156 с.: іл.

Повне зібрання творів / І. П. Котляревський. – Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1952. – Т. 1. – 536 с.

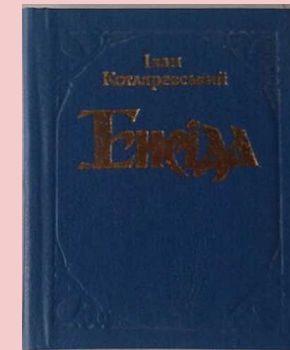

Твори / І. Котляревський – Київ : Молодь, 1965. – 324 с.

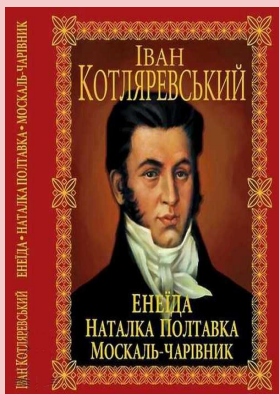
Енеїда / І. Котляревський – Київ : Україна, 1994. – 432 с.

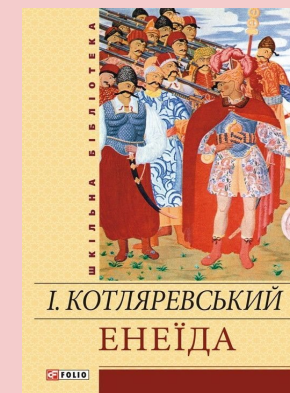
Енеїда : поема / І. П. Котляревський – Київ : Книга, 2008.
– 384 с.: іл.

Енеїда : поема, п'єси / І. Котляревський – Харків : Фоліо, 2008. – 348 с.: іл.

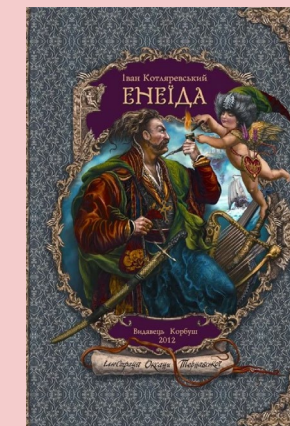
Енеїда. Наталка Полтавка. Москаль-чарівник /
І. Котляревський – Донецьк : БАО, 2009. – 382 с.: іл.

Енеїда / І. Котляревський – Київ : Корбуш, 2012. – 422
с.: іл.

Енеїда. Наталка Полтавка / І. Котляревський. – Київ :
Веселка, 2017. – 340 с.: іл.

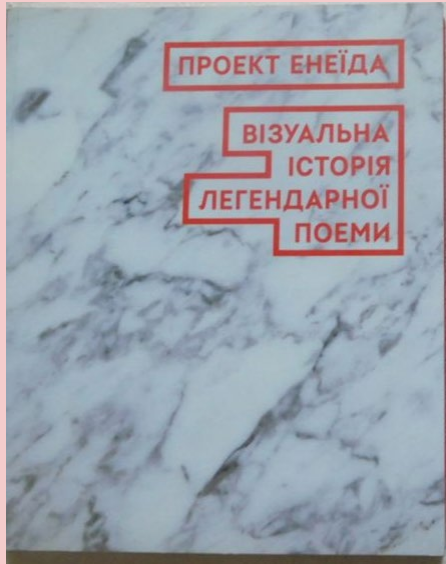

Наукові розвідки твору «Енеїда» у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Проект Енеїда: візуальна історія легендарної поеми / [тексти: Поліна Ліміна та ін. ; упоряд. П. Гудімов ; дизайн К. Сіваченко ; пер. Д. Янковий ; фото: М. Андреев та ін.]. – [Київ] : Артбук, 2017. – 152 с.: іл.

Історико-книгознавче дослідження першого видання "Енеїди" (1798) Івана Котляревського / Т. Добко. // Бібл. вісн. – 2021. – № 2(262). – С. 111–114. – Рец. на Ільницька Л. Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу : іст.-книгозн. дослідж. / Луїза Ільницька ; відп. ред. Л.В. Сніцарчук ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2020. 250 с., 30 с. іл. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2021_2_13

Гаврилюк Х. Ю. Переклади "Енеїди" Івана Котляревського": інтерпретація національної та світової міфології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Христина Юріївна Гаврилюк ; наук. кер. М. І. Зимомря ; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". – Одеса, 2014. – 319 с. – Режим доступу: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1798?locale=uk>

ОГЛЯДИ. РЕЦЕНЗІЇ

Тетяна Добко,
доктор наук із соціальних комунікацій,
ORCID: 0000-0002-5905-7656,
заступник віце-президента-бібліографічної інформації,
Національна бібліотека України імені І. Франка
(м. Київ, Україна)
прес. Головного, І, Київ, 01039, Україна
e-mail: dobko@libpau.net

Історико-книгознавче дослідження першого видання «Енеїди» (1798) Івана Котляревського

Рецензія на книгу: Ільницька Луїза. Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу: іст.-книгозн. дослідж. / відп. ред. Л.В. Сніцарчук ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Львів, 2020. 250 с., 30 с. іл.

Нинішнє суспільно-політичне, громадське, культурне життя незалежної України в усіх його різноманітності і складності потребує глибокого аналізу минулого, яке сприяє розбудові національної державності, ствердженню її духовних підмурків. У цьому зв'язку велику увагу бібліотекарям, історикам, читачам загалом привертає книга Луїзи Ільницької «Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу: історико-книгознавче дослідження», яка нещодавно побачила світ.

Луїза Ільницька – широка знаменитість в Україні та за її межами бібліографів, літературознавців, англійська мовознавця, спеціаліста в галузі національної бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Вона авторка численних бібліографічних праць, наукових рецензій, глибоких історико-книгознавчих досліджень.

Л. І. Ільницька – одна з небагатьох сучасних українських науковиць, яка досліджує, детально і всебічно досліджує історію поети та наявність оригінальних українських книг у фондах бібліотек світу. Дослідниця вважає, що такі книги, як «Енеїда» (1798) І. Котляревського, «Фруаза Дністровий» (1837) М. Шаповала, І. Вигірського, «Богдан» (1840) Т. Шевченка є знаменними подіями в історії української культури, тому «досліджувати їх варто на рівні кожного збереженого примірника, оскільки це дає цінний матеріал для вивчення поширення книги у світі, чи-

Адреса: вул. Максима Берлинського, 9. Київ, 04060.
380 (44) 467-22-14

dnpb@i.ua (для офіційних звернень)
dovidka_dnpb@i.ua (для довідок)
fond.dnpb@ukr.net (послуги для віддаленого користувача)
metodist08@i.ua (методичний супровід)

Виставку підготувала
провідний бібліотекар відділу зберігання фонду і обслуговування користувачів —
Жигалюк А. В.;
відповідальна — завідувач відділу зберігання фонду і обслуговування користувачів —
Бондарчук О. Б.

Використано матеріали з фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та інтернет-ресурси